

Živko Popović

SNIMLJENI I NESNIMLJENI FILMOVI VLATKA GILIĆA

Urednik
Zoran Kolundžija

Na koricama
Vlatko Gilić (fotografija i dizajn Saša Pančić)

Copyright © Živko Popović, 2022.

Copyright © za ovo izdanje Prometej, 2022.

ŽIVKO POPOVIĆ

Snimljeni i nesnimljeni filmovi Vlatka Gilića

7	PREDGOVOR
11	DETINJSTVO I MLADOST (1935–1953)
23	STUDIRANJE I SCENOGRAFSKI RAD NA FILMU (1953–1966)
32	KRATKOMETRAŽNI FILMOVI (1966–1973)
70	DUGOMETRAŽNI IGRANI FILMOVI (1975–1980)
88	PEDAGOŠKI RAD NA AKADEMIJI UMETNOSTI U NOVOM SADU (1978–2017)
100	NESNIMLJENI SCENARIJI I PROTEST (1981–2003)
126	BELEŽNICE (1999)
139	O ŽIVOTU, SNOVIMA I UMETNOSTI
154	IZVORI
155	LITERATURA

RECENZIJ E

156	Matija Bečković VLATKO GILIĆ
157	Ljubomir Simović ŽIVKO POPOVIĆ: SNIMLJENI I NESNIMLJENI FILMOVI VLATKA GILIĆA

Pre nekoliko godina, pozvao me je telefonom jedan student master studija Fakulteta dramskih umetnosti u Beogradu, želeći da dobije neke informacije o Vlatku Giliću. Rekao mi je da je tog leta bio u Njujorku i da je, prolazeći pored Muzeja moderne umetnosti, video najavu za projekciju filmova iz kolekcije muzeja jednog njemu nepoznatog reditelja iz naše zemlje. Zainteresovan za činjenicu da se u tako uglednoj instituciji održava projekcija filma srpskog autora, za kojeg do tada nije čuo, otišao je na projekciju. Tu je prvi put video nekoliko kratkih Gilićevih filmova – i bio je impresioniran. Posebno je bio zapanjen činjenicom da kao student naše najpoznatije filmske škole ne zna ništa o autoru koji živi u gradu u kome je i sam rođen i to autoru koji je stvorio takve filmove.

Studentove reči nisu me iznenadile, naprotiv, potvrdile su moje višedecenijsko iskustvo kada je reč o odnosu naše filmske i kulturne javnosti prema Gilićevoj ličnosti i delu. Iako jedan broj naših filmskih stvaralaca i gledalaca poznaje i visoko ceni Gilićev opus, izgleda da se njegovim filmovima pridaje veća pažnja u SAD, gde se, za razliku od naše zemlje, redovno organizuju retrospektive njegovih filmova. Znajući da i kod nas postoji zavidan broj ljudi koji vole filmsku umetnost, posebno mladih, a nisu čuli za Gilića i ne poznaju njegove filmove, izneću ovde osnovne činjenice o njegovom životu i opusu.

Rođen je 1. januara 1935. u Podgorici. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u rodnom gradu, a diplomirao na Arhitektonskom fakultetu u Beogradu, 1959. godine. Zaposlio se u preduzeću Lovćen film, 1960, u sektoru scenografije, a za svoju prvu samostalnu scenografiju u filmu *Provereno min njet* (Lovćen film i Studio Dovženko iz Kijeva, 1965) dobio je Zlatnu arenu na festivalu u Puli. Od 1966. do 1973, mahom u produkciji Dunav filma, režirao je niz kratkih dokumentarnih i igranih filmova: *Mala svetlost* (u saradnji sa Predragom Golubovićem, 1966), *Povratak na rodno drvo* (1968), *Homo sapiens* (1969), *Homo homi-*

ni; Zategni dele (1970), *In continuo; Tok* (1971), *Juda; Dan više* (1972), *Moć; Ljubav* (1973). Za ove filmove dobio je brojne nagrade, među ostalim Srebrnog medveda na festivalu u Zapadnom Berlinu, dva puta Gran pri na filmskom festivalu u Oberhauzenu, istoimenu nagradu na festivalima u Lajpcigu, Belviju i Melburnu, nagrade na festivalima u Sidneju, Trentu, Nionu, u Šri Lanki, nominaciju za nagradu Zlatni globus Udruženja inostranih filmskih kritičara u SAD, kao i priznanja na festivalu dokumentarnog i kratkometražnog filma u Beogradu: dva puta Gran pri, dva puta Veliku zlatnu medalju Beograda, a *Ljubav* je u stručnoj anketi Instituta za film iz Beograda proglašena za najbolje filmsko ostvarenje jugoslovenske kinematografije u domenu kratkometražne produkcije.

Posle opusa kratkometražnih filmova napisao je scenarija i režirao dva dugometražna igrana filma: *Kičmu* (jugoslovensko-američka koprodukcija, Avala film – Dan Tana, 1975) i *Dane od snova* (Centar film, 1980), a oba su prikazana na Kanskom festivalu. I pored poštovanja koje se u mnogim zemljama ukazuje njegovim filmovima (na sajtu medijskog giganta *NBC* uvršćen je u red pedeset najznačajnijih reditelja u istoriji filma, a Muzej moderne umetnosti u Njujorku čuva nekoliko njegovih filmova u specijalnoj kapsuli koja štiti od atomskog razaranja), scenarija koja je napisao posle 1980. nije uspeo da snimi, i pored upornih nastojanja da dođe do sredstava za njihovu realizaciju. Od tada, iz protesta što mu je onemogućeno da stvara, odbija sve nagrade i druga javna priznanja, kao i pojavljivanje u javnosti i medijima. Jedino mesto gde je govorio o filmu otkako mu je uskraćena mogućnost da stvara bili su univerziteti, pre svega Akademija umetnosti u Novom Sadu gde je, kao jedan od osnivača katedre za režiju, predavao od 1978. godine. Držao je predavanja na više univerziteta, među kojima je i Harvard, a od 2000. i na Fakultetu likovnih umjetnosti u Cetinju.

Poznajem Vlatka Gilića dugo, skoro pola veka. Predavao mi je režiju na Akademiji umetnosti u Novom Sadu, a posle studiranja radio sam kao njegov asistent na istom predmetu sedamnaest godina. Naši razgovori o filmu i umetnosti traju do dana današnjeg. Poštovao je moju posvećenost umetnosti i želju da učim, te je to bila osnova za naš iskren i neposredan odnos.

Osnovni razlog da započnem pisanje knjige o Vlatku Giliću jeste uverenje da je, kao pripadnik probranog kruga filmskih umetnika koji su pomerali granice moći filma kao mlade umetnosti, on stvorio opus neprolazne vrednosti. Ne bi

bilo dobro da niko od nas, savremenika koji volimo filmsku umetnost, ne ostavi zapis o njemu, makar i nesavršen.

Postoji i poseban razlog za objavljivanje ove knjige. Vlatko Gilić je svoj opus ostvario do svoje četrdeset pete godine, a u tim godinama života mnogi značajni reditelji tek su počinjali da ostvaruju velika dela. Međutim, njegovo filmsko stvaralaštvo tada je zaustavljeno, pa ako znamo da potrebu za umetničkim stvaranjem on oseća kao smisao života, jasne su posledice koje je morao da istrpi zbog nasilnog prekida umetničkog rada. U poslednjih četrdeset godina, svakodnevno je beležio ideje za film, bilo kao scenarija ili, kasnije, na druge načine, verujući da će dobiti priliku za njihovo ostvarenje. To se nije dogodilo. Čitao sam njegova nesnimljena scenarija i beležnice koje je vodio. Mada je šteta što nije uspeo da snima nenadoknadiva, ipak i taj njegov rad, to stvaralaštvo koje je ostalo na hartiji, ima posebnu vrednost, pa smatram da bi Gilićevu pisanu reč bilo dobro sačuvati od nestajanja. U ovoj knjizi biće reči i o tom njegovom radu, inače nepoznatom umetničkoj javnosti, te je i to jedan od razloga za njeno izdavanje i za sâm naslov knjige – snimljeni i *nesnimljeni* filmovi. Prvo sam došao na zamisao da objavim njegova nesnimljena scenarija. Međutim, iz više razloga smatrao sam da je bolje da napišem njegovu stvaralačku biografiju, a onda, možda, da štampan scenarija i druge tekstove, nastale u vreme dok nije mogao da snima. Vlatko Gilić je prihvatio moju ideju i pružio mi podršku u njenom ostvarenju. Želeo sam da prilikom pisanja stvaralačke biografije iskoristim okolnost što lično poznajem njegov rediteljski rad i način razmišljanja i da pokušam da ih što tačnije prenesem, sa svešću da to nije moguće u potpunosti i da će konačni tekst neminovno biti obojen mojim shvatanjima.

Da bi ova knjiga bila ovakva kakva jeste, pomogao je jedan san. Vlatko Gilić nikada nije želeo da piše o sebi i svojoj prošlosti, još manje da objavljuje nekakva sećanja. Međutim, jedne noći sanjao je glas koji mu je rekao da treba da napiše autobiografiju. Odgovorio je, u snu, da ću njegovu biografiju napisati ja, ali glas je bio uporan. Pošto je uvek poštovao snove, zapisao je izvestan broj sećanja od kojih su neka ušla u ovu knjigu. Takođe, koristio sam tekstove o različitim temama, koje je zapisivao u beležnice. Iz njih može bolje da se shvati njegovo poimanje života i umetnosti. Prilikom povremenih susreta, tokom nekoliko godina, zapisivao sam neka njegova sećanja, pa su i te beleške osnova na kojoj je nastala

ova knjiga. Takođe, koristio sam fragmente intervjua, koje je Gilić inače retko davao. Spisak korišćene literature nalazi se na kraju knjige. Sv tu građu slobodno sam kombinovao, povremeno je parafrazirajući, navodeći, ne pozivajući se na izvore, jer njih ima beskonačno mnogo, uključujući i situacije u kojima sam mogao da se oslonim samo na svoje sećanje. Ova knjiga ne predstavlja uobičajeno naučno istraživanje života i dela jednog umetnika, zasnovano na proučavanju literature i sačuvanih izvora. Sve što se nalazi unutar ovih korica plod je mog višedecenijskog upoznavanja sa Gilićevim radom i delom a ova njegova stvaralačka biografija nastala je kao neočekivan rezultat takvih životnih okolnosti.

Kad sam završio rukopis, nisam znao da li će doći do njegovog objavljivanja. Međutim, Gilićevi prijatelji, a takođe i ljudi koji ga ne poznaju ali poštuju njegov rad, podržali su objavljivanje knjige, pa ovde želim da ih pomenem i da im zahvalim.

Akademici Matija Bećković i Ljubomir Simović, autoritetom svog imena i dela preporučili su za objavljivanje Gilićevu stvaralačku biografiju. Njihove recenzije nalaze se na kraju knjige kao protivteža stavovima onih koji su zaustavljali Gilićevo stvaralaštvo.

Kada sam se obratio izdavačkoj kući Prometej sa predlogom da objavi rukopis, Zoran Kolundžija je predlog odmah prihvatio, bilo je dovoljno samo da pomenem ime Vlatka Gilića. Zahvaljujem lektorki Svetlani Antić, Vladimiru Boroviću, koji je obradio fotografije i Slađani Novaković, koja je rukopis pripremila za štampu.

Saša Pančić, slikar i vajar najfinijeg umetničkog senzibiliteta, dizajnirao je korice knjige.

Bez srdačne pomoći pozorišnog reditelja i pedagoga Božidara Đurovića, filmskog reditelja Radiše Stanišića i vinara i poštovaoca umetnosti Miodraga Radovanovića, ova knjiga se možda ne bi pojavila, ili barem ne u ovom obliku.

Milinko Gilić, otac Vlatka Gilića, rođen je u mestu Pelev Breg, nadomak Podgorice. Diplomirao je na Pravnom fakultetu u Beogradu, kao jedan od najboljih studenata. Uspešno je radio u struci, pa je zahvaljujući tome postao predsednik Okružnog suda u Podgorici. Oženio se Ksenijom (Senkom) Stijović, iz porodice imućnih podgoričkih industrijalaca. Mladi par je živio u Podgorici i dobio četvoro dece: najstariju Darku, pa Vlatka, zatim Boška i Lidiju.

Jednom prilikom, Vlatko Gilić mi je ispričao svoju najraniju uspomenu. Pošto verujem da prvo sećanje može da ponudi nagoveštaje za razrešenje zagonetke koju predstavlja psiha jednog čoveka, prepričaću ga ovde ukratko.

Na svoj prvi rođendan, dobio je visoku temperaturu, buncao je, majka ga je prenela u veliki krevet gde je sanjao čudan san: nalazi se u podnožju ogromne planine sastavljene od najsitnijih delova, od zrna pirinča ili peska, i mora da izvrši nemoguć zadatak – da sve te sitne delove izbroji, bez obzira na to što dete u tim godinama ne zna ni šta je broj ni šta je brojanje.

Kada mi je ispričao taj san, to svoje prvo sećanje, bilo mi je jasno da je u snu, na neobjašnjiv način, sadržana kvintesencija Gilićeve sudbine. Razgovarali smo o tome više puta i zamolio sam ga da zapiše te svoje misli. Tako je nastao tekst „Impulsi iz arhetipa – Prvi san” koji počinje rečima: „U ovom trenutku moga života kao da vidim liniju koja prolazi kroz moj život obuhvatajući prostore arhetipa, iz kojeg dolaze impulsi za sve što sam ikada stvorio ili odsanjao.” Tako Gilić tumači pokretačko dejstvo arhetipa na nastanak njegovih filmova. U skladu sa svojim specifičnim smislom za humor, kako je kasnije govorio, čitajući Kamijevog *Sizifa* znao je da je i sam doživeo taj motiv, autentično i intenzivno, još u prvoj godini života.

Pre rata, roditelji su ga vodili u pozorište i on se radovao tim predstavama. Kao dečaćić, pravio je dečje pozorište, angažovao je drugarice svoje starije sestre

dajući im zadatke koje je sam osmišljavao. Njima se ta igra svidala, a on se trudio da ono što je zanimljivo njemu bude zanimljivo i njima. Već u tom dečjem nastojanju naziru se crta budućeg reditelja: „U ratnom periodu pozorište nije ni radilo, ali ovo moje jeste. Kasnije, kad sam čuo reč *mizanscen*, shvatio sam da je to kretnja uslovljena onim što želiš da kažeš. Tako sam ja od najmlađih dana osećao i znao čime ću se baviti kad odrastem.”

Foto-aparat je prvi put držao u ruci kod vlasnika kafane u blizini njegove kuće, dobrog čoveka koji je njemu i njegovom drugu objasnio kako se fotografise. Tu je prvi put slušao i muziku sa gramofona: „Mного docnije, kad sam slušao Geršvinovu muziku, učinilo mi se da je to 'ona' muzika koju sam nekad sa drugom slušao. Nažalost, on je poginuo na mostu, dok je išao kući, i tako postao deo moje biografije, kao i 'ona' muzika koju smo zajedno slušali, u magacinu jedne kafane.”

Kada je prvi put čuo da postoji film, mada ga još nije video, odmah se „zaljubio” u ideju da tako nešto može da postoji. Nestrpljivo je iščekivao da susret sa filmom. Prvi put je filmsku sliku video posle rata. Nije to bila organizovana bioskopska projekcija nego neka improvizacija, neki crno-beli dokumentarac: „Kao da sam video nešto što sam oduvek želeo da vidim, neku tajnu koja se pretvorila u činjenicu. Osetio sam da je ta slika nekim predskazanjem za mene određena. Postojanje toga je meni bilo važno. To je jako delovalo na mene. Tada sam znao da će to biti moja orijentacija. Pisanje ne pripada meni.”

Kada su nacisti napali Kraljevinu Jugoslaviju, Vlatko Gilić je imao šest godina. Slika podgoričke ulice kroz koju prolazi motocikl sa prikolicom u kojoj sedi nacistički oficir trajno se urezala u njegovo sećanje, delujući na njega iracionalnom snagom, za ceo život, i izazivajući strahovit otpor. Jednom je rekao da je tokom rata i stalnih bombardovanja Podgorice viđao nadrealne slike, pa verujem da su one delovale i na njegovu buduću rediteljsku estetiku.

Još jedna uspomena iz tog perioda nagoveštava budućeg reditelja osobenog metaforičkog izraza koji je znao da film, kada nije dokument, onda je san: „Bio je rat i ja sam zapamtio reč *metafora* i opet čuo novu rečenicu koju sam zapamtio: *Svi mrtvi su budni i slede zvezde i žive, samo sa one druge strane*. Tako sam počeo da razumevam i samo značenje reči *metafora*, koliko to može dečak mojih godina da shvati.”

Nikad nisam voleo da se fotografišem. Jedanput, u toku godine, na Vrbicu, morao sam. Vodila nas je mama kad smo bili deca da s njom ovekovečimo trenutak. Imam i danas tu fotografiju sa majkom, mlađim bratom i starijom sestrom, kao da je prošlo mnogo hiljada godina.

Pored fotografije stavio sam krst, poštujući njihove živote, a i život njihovih duhova, tamo negde u prostorima Neba.

Nova vlast je streljala oca Vlatka Gilića. Nikada nije rečeno zašto je Milinko Gilić proglašen za državnog neprijatelja. Pošto je u Podgorici bio poštovan čovek, streljan je na Cetinju, gde nije bio poznat. Od njega je traženo da potpiše da je ono što je radio u Kraljevini Jugoslaviji bila zabluda: „Potpis ili streljanje. Moj otac nije potpisao i streljan je. Ako on nije hteo da potpiše, a život mu je zavisio od toga, onda je sve drugo za mene bilo 'sitnica' i sve sam podnosio, ja, kao njegov sin. To osećanje me još prati.”

Vlatko Gilić je svoju tragediju nosio u sebi, dostojanstveno, u tišini, bez pokušaja da sebi olakša. Bila je nevidljiva za ljude oko njega, čak i one bliske. U svojim beležnicama ostavio je zapis o tom događaju:

Paklena je vrućina, kakvu samo Podgorica pamti.

Moja majka i nas četvoro dece čekamo na prostranom polju gde je smešten zatvor, da nam oca puste iz zatvora.

Ja imam deset godina, samo je moja sestra više od godinu dana starija od mene, sva druga deca su mlađa. A sunce peče li, peče. Nemamo gde da se sklonimo, da se bar malo zaštitimo.

Iz svog improvizovanog zatvorskog skloništa, zatvorski stražar se ljutito obrati mojoj majci:

„Drugarice, šta čekaš od jutros, mučiš ovu decu po ovoj vrelini.”

„Čekam muža, javili su mi da ga danas puštaju iz zatvora.”

„Da ti nisi žena onog predsednika suda, Milinka Gilića?”

„Jesam”, odgovori moja majka.

„E, pa nemoj ga ništa čekati. Njega su jutros strpali u kamion i prebacili u cetinjski zatvor”, ljutito reče zatvorski stražar i povuče se u zatvorsko sklonište.

Tu više nije moglo biti razgovora. Još smo mi bespomoćno čekali na suncu, pa umesto da se radosni vratimo sa ocem, više ga nijedno od dece videlo nije. Ja jesam, u zatvoru na Cetinju. Nisam mogao da propustim to, makar još jedno, viđenje sa ocem. Pod nemogućim uslovima, u karo-seriji natovarenog kamiona, primio je šofer moju mamu i mene, vozeći putem koji se jedva mogao tako nazvati.

U zatvoru nije bilo moguće posetiti oca. Zahvaljujući porodici moje strine, koja je preko svog brata izdejstvovala viđenje s mojim ocem, mi smo se, ipak, sreli s njim.

„Na pet minuta”, rigorozan je bio stražar.

Tek smo ušli u zatvor i tek videli oca, a stražar je već tražio da izađemo. Kao, pet minuta je već prošlo.

Pobunio sam se ja, desetogodišnji dečak. Stražar me je odgurnuo, da sam poleteo i priljubio se uza zid, razbijenih kolena i dlanova, kojima sam se zaštitio od jačeg udarca.

Kolena su mi bila krvava, ruke takođe, ali i moj pogled upućen stražaru je moj otac video. Svideo mu se moj prkos upućen stražaru.

To je bilo poslednje viđenje s mojim ocem.

Tri nedelje posle toga, mog oca sa još dvanaestoricom zatvorenika, su streljali. Nekoliko njih su bili sa klase u Beogradu, gde je studirao i njihov kolega, predsednik Republike Crne Gore, Blažo Jovanović. Na taj način, predsednik se oslobodio svedoka njegovog studiranja. Ovo je samo moja pretpostavka, za razlog streljanja mog oca i njegovih drugara. Trebalo je uništiti sve dokaze. Tako sam tada mislio, jer drugih razloga nije bilo, a o moćnom predsedniku nije smelo da se zna da je bio student koji se provlačio kroz studije.

Samo jedanput sam bio na tom stratištu, ali osećanja deluju po svojim zakonima, koja ja ne mogu da kontrolišem. Ovo stratište kod mene izaziva „protest”, koji je obeležio moj život. Taj „protest” je uticao da ja, godinama već, ulazim pomalo u mir, koji mi je obezbeđivao život. Tako da mislim da je moj otac svojim odlaskom, na taj način, delovao na moje vaspitanje, posle svoje smrti.

Ono što je trebalo da znam, otac mi je slao na način koji sam ja uvek razumevao. Vaspitanje koje sam od njega sticao i posle njegove smrti, imao sam uvek, naročito u trenucima kad mi je savet bio neophodan. To postsmrtno vaspitanje ostalo je i za mene tajna, ali mi je pomoglo da opstanem.

Kakav će naš susret tamo „gore” biti, za sad meni ostaje tajna, ali tamo „gore” ću možda znati.

Kao dete, išao sam u školu s kćerkom predsednika. Tada sam bio dečak u osnovnoj školi i znao sam da je devojčica bila njegova kći i da ona nikako ne može biti kriva zbog krivice svog oca.

Ali, moja jedina krivica je bila što sam planirao kako da se upoznam s predsednikom.

Dočekao sam taj trenutak. Bio je rođendan te devojčice i ja sam pozvan na rođendan zajedno sa ostalim učenicima. Planirao sam to, u nadi da ću se lično upoznati sa ocem svoje drugarice iz razreda.

Predsednik je sve pitao: „Čiji si ti?”

Kad je mene upitao čiji sam, ja sam rekao da sam sin Milinka Gilića, bivšeg predsednika Suda Kraljevine Jugoslavije. Otac moje školske drugarice je zastao, tražio je da ponovim, da bi još jedanput čuo ime, gledao me je sve vreme, a onda nervozno izašao iz slavljeničke prostorije, a ja sam bio zadovoljan, kao da sam tada nešto uradio za mog oca.

Moje „detinjstvo” je često tako proticalo, u osećanju da detinjstvo nisam ni imao. Takav mi je bio i ceo život.

Imao sam samo deset godina kad su streljali mog oca i smrt doživeo kao veliku nepravdu. I bila je. Od njegove smrti „nepravda” se širi u meni kao velika nepogoda, koju sam pokušavao da likovno iskažem i to dečijim akvarel bojicama na papiru koji sam mogao da nađem.

I kad sam otišao u vojsku i dalje sam slikao, tražeći neki svoj mir.

Baš u vojsci se dogodilo da naslikam to što me je mučilo, a na temu ubistva mog oca. Ta slika i danas visi na zidu mog stana. Gledam je svakodnevno.

Tragičnu sudbinu doživela su i dva ujaka Vlatka Gilića. On je ostavio svedočanstvo i o tome:

Bio sam dete, sećam se jednog para, muža i žene koji su izgubili po jednu nogu, u ratu.

Šetali su glavnom ulicom i nekako bili ponosni na taj svoj nedostatak, verovatno zato što su noge izgubili u oslobodilačkom ratu.

Žao mi ih je bilo. Mnogo kasnije, kad sam završio fakultet i vojsku i počeo da radim na filmu, čovek koji me je vozio bio je zadužen za mene. To je bio onaj čovek bez jedne noge. On je znao ko sam ja i dalje je tražio da samo moju ekipu vozi na snimanje.

Jedanput mi je ispričao priču o mom ujaku, rođenom bratu moje mame.

Ujak mi je bio jedan od najuglednijih ljudi u Podgorici. Izuzetno dobar čovek, bio ga je taj glas. Mama mi je pričala da se jedne zime vratio bos kući, a izašao je sa divnim čizmama za sneg. Naišao je na druga iz komšiluka koji nije imao adekvatnu obuću, skinuo je svoje čizme i dao ih drugu, a sam se kući vratio bos. Ja se još nisam bio rodio, tako da i tog svog ujaka nisam upoznao.

Njega su ubili na trgu u Podgorici, na jednom za tu priliku organizovanom mitingu. Da bi to ubistvo bilo značajno, morao je i značajan čovek da se ubije. Sve mi je pričao taj čovek bez noge, jer je prisustvovao sastanku na kom se o tome odlučivalo.

Ko najmanju šibicu izvuče, od cele partijske družine, taj će morati da ubije mog ujaka. Znači, najmanja izvučena šibica je odlučivala ubicu. Svi su znali koga treba da ubiju i svi su ga voleli, ali zadatak partijski morao je da se izvrši.

„Kad sam saznao da to neću biti ja, a tada sam imao obe noge, rat još nije počeo, ali se partija morala spremati za važne događaje, obradovao sam se. Još se nismo navikli na ubistvo. Kad je počeo rat, navikao se čovek na sve, pa i na oduzimanje života drugima. Znao sam da ću dobiti priliku da ti sve ovo ispričam, zato sam se i javio u ekipu i zahtevao da tebe vo-

zim. Najmanju šibicu izvukao je onaj naš drug kome je tvoj ujak poklonio čizme, zato što mu je bilo žao druga iz komšiluka, a sneg je sve iznenadio. Eto, on je pucao u tvog ujaka i ubio ga. Ja znam, i mi svi, jer smo ga svi žalili. Ubijao sam i ja kad je rat počeo, ali to je sasvim druga stvar. U ratu sam ja izgubio i jednu nogu. Moja žena nije mogla da podnese da nema nogu, a bila je lepa žena i brzo je posle rata umrla. Ovo sam morao da ti ispričam, zato sam i tražio ovu filmsku ekipu, gde glavnog direktora ne podnosim. On je, kao, završio pravni fakultet, ali svejedno, znao sam sve njegove. Njegova baba prodavala je na pijaci, njegova majka isto, a on se sad ovde pravi važan, kao direktor ekipe. Njega ne bih vozio, radije bih i drugu nogu izgubio. Eto, sad to znaš”, rekao mi je i sebi prilično olakšao.

Osećao sam potrebu da pomognem čoveku bez noge i ispričao sam mu priču o tome kad sam ja u školi dobio zadatak od učiteljice da pomognem slabim đacima iz matematike i fizike, pa sam jednog đaka doveo kući i predstavio ga mojoj majci.

Ona je izmenila sa njim nekoliko rečenica, a kad je taj dečak otišao, upitala me:

„Znaš li ti da je njegov otac ubio tvog ujaka?”

„Ne znam”, rekao sam.

„Žao mi je što sam ti to rekla, ali učinilo mi se da treba i to da znaš. Tvoj drug nije kriv za ono što je njegov otac uradio, a izgledalo mi je neverovatno da njegovom sinu ti pomažeš, da bi mogao da odgovori na školskom zadatku i nešto naučio. Ali, sudbina sve povezuje, samo ipak da se zna.”

Moj vozač bez noge zamislio se i tiho prozborio:

„Drago mi je što si mi to ispričao.”

Moj drugi, mlađi ujak, kog sam mnogo voleo, nastradao je u Beogradu, za vreme policijskog časa, u doba nemačke okupacije. Išao je ulicom prema devojci koja ga nije dočekala.

Nemačka patrola ga je ubila na ulici. Ja već mnogo godina plaćam njegov grob. Kad sam prvi put vodio mamu na njegov grob, zastala je uzbuđena, jer je ceo njegov grob bio prekriven cvetovima. To se meni još jedanput dogodilo kad sam odlučio da obiđem stratište na kojem su mi ubili oca.

To mesto je bilo prekriveno cvetovima, a svuda okolo nigde cveta nije bilo. Te dve slike, sa dva mesta gde su mi ležali otac i ujak, prekrivena cvetovima, urezale su se u moju svest nezaboravno.

Ta dva „buketa” cveća doživeo sam kao najbolji znak koji se može zamisliti.

Možda njihovo postojanje nudi meni materijal za verovanje u večni život. Njihove dve psihe ulivaju poverenje i zaista nude materijal za razmišljanje o nečemu što se iz ove pozicije nikako ne može znati.

Posle streljanja Milinka Gilića kao „državnog neprijatelja”, njegova žena i četvoro dece bili su „označeni” i živeli su vrlo teško. Kuća u kojoj se nalazio njihov stan srušena je prilikom bombardovanja:

Sve je bilo srušeno, mi bukvalno nismo imali krov nad glavom. Sklonjeni po pećinama, ili po nekim okolnim podgoričkim kućama, čekali smo da mama odluči šta ćemo i gde ćemo. Mama je bila bespomoćna, ulicom je plakala. Suze su ovog puta bile namenjene ulici, kroz koju je mama išla ne bi li olakšala muku i bespomoćnost uslovljenu životom.

Kad je jedan naš rođak video da mama lije suze koje ne može da zaustavi i saznao razlog, nije mogao da ne ponudi mami jednu sobu u svojoj kući, premda je imao veliku porodicu i sam se mučio, jer nije imao kupatilo i najosnovnije uslove za život.

Toj porodici našeg dobrotvora ja sam ostao zahvalan celog života. Zagriženi partijski rukovodioci su maltretirali sve one „neprijatelje” vlasti, slične mojoj mami. Jedanput joj je jedan partijski funkcioner rekao da joj je bolje da ćuti, jer su mogli da je, zajedno sa četvoro dece, poliju benzinom i zapale. Tada je to izbegla, ali ovog puta neće. Pretnja je bila očigledna i ozbiljna.

Pod takvim pritiskom trebalo je prehraniti četvoro dece, bar toliko da bi ostali živi.

Sećam se jedne prilike kad je mama tražila da obučem košulju, bar dok jedemo, jer sam je podsećao na tek oslobođene zatvorenike Aušvica, koji su, izgladneli, više bili „kost i koža” nego ljudi. Još jedan dan mi je ostao u trajnom sećanju. Moja tetka je došla da nas obiđe, baš kad sam se ja, mrtav gladan, vraćao iz škole.

Mama je želela da mi isprži jaje, a ja nisam znao da ima samo četiri jaja, za svako dete po jedno. Bio sam gladan i pitao mamu mogu li da dobijem dva jajeta, jer sam mnogo gladan.

Moja mama je odmah rekla:

„Ako njemu ispržim dva, jedno dete će ostati bez ručka.”

Argumenti moje mame su bili takvi, da ni ja ne bih pristao da zbog mene jedno dete nema šta da ruča.

U toj prepirci moje tetke i moje mame, mama je razbila jaje da bi ga ispržila. I, u jajetu su se pojavila dva žumanca, kao da je drugo jaje bilo u prvom.

Kad god sam jeo jaja, nikad na ovu pojavu naišao nisam. Eto kako slučajnost utiče na sećanje i protegne se do današnjeg vremena.

Ovo je samo delić života koji verno može da objasni sve.

Gilić je u Podgorici završio osnovnu i srednju školu. Posle očeve smrti počeo je, nekad i na svoju štetu, da u trenutku reaguje na nepravdu. Ta osobina karakterisala ga je celog života, bez ustezanja i straha suprotstavljao se nepravdama i lažima i po tome se razlikovao od većine. O sebi je zapisao: „Ja sam odrastao, i to nije moja zasluga, u drugačijim odnosima i ne prilagođavam se svemu, naročito ne onome što je neprilagodljivo mom karakteru.”

Jednom je njegova osnovna škola dobila, kao pomoć iz inostranstva, određen broj sportskih patika, a one su tada bile retkost i dragocenost. Rečeno je da će po dva najbolja sportista iz svakog razreda dobiti po par. Međutim, u njegov razred je išla ćerka direktora škole koja je bila među najgorim sportistima u razredu i on je zbog odluke da ona dobije patike glasno reagovao. Na odmoru ga je uhvatio direktor i počeo nemilosrdno da ga čupa za kosu. Uzvratilo mu je, snažno ga udario u ruku, odlučno se suprotstavljajući. Direktor mu je dao